

Rónai Zoltán: A Társadalomtudományi Társaság fejlődése

— Titkári jelentés* —

Tisztelt Társaság!

Ha a Társadalomtudományi Társaság fejlődését a társadalomtudomány szempontjából vizsgáljuk, úgy érdekes példája ötlík szemünkbe annak a társadalmi tüneménynek, amelyet a szociológus a funkció eltolódásának nevez. Más az intézmény szerepe akkor, amikor tervezik és megalkotják és más élete későbbi szakában.

A Társadalomtudományi Társaságot a kutatók és publicisták kis csoportja alapította Pulszky Ágost vezetése alatt. Az alapítók zöme a szociológia csaknem első magyar művelői közé tartozott és az új tudomány számára alkalmas talajt akart teremteni Magyarországon. A magyar tudományosságot lassan és békésen akarták megnyerni a szociológia népszerűvé tétele útján. Ezért az akkori hivatalos tudomány minél több képviselőjének kérték közreműködését. A Társaság folyóiratában és előadásai között a szociológusok értekezései meglehetősen anorganikusan illeszkedtek jogászok, közgazdászok szociológiai szellemtől át nem hatott tanulmányaihoz. Az új társaság politikája, mert alapításától kezdve a közvélemény befolyására is törekedett, az arany középút felé hajlott. A szociálpolitikája kezdetben mérsékelt volt, ami azonban egy évtizeddel azelőtt sokkal többet jelentett, mint ma. A Huszadik Században, amelyből a Társadalomtudományi Társaság kisarjadt s amely hivatalos folyóiratává vált, a szakszervezeti mozgalmakat és a szocializmust megértéssel ösmertető cikkeken kívül jelentek meg a magyar mezőgazdasági munkástörvényeket védő és Majláth József könyveit dicsérő tanulmányok is. A szemle országos politikájában, melyet különösen a folyóirat akkori szerkesztőjének kortörténeti szemléi képviseltek, főképp a haladott liberalizmus szempontja uralkodott.

De a Társaság mihamarább a tudományban a szociológiai

* Felolvastatott a Társadalomtudományi Társaság november 24-i ünnepi ülésén.

szempontok és módszerek, a szociálpolitikában, a szót itt leg-
tágabb értelemben véve, a progresszivitás felé sodródik.

Ha nem csalódunk, úgy a fejlődés gyorsítója és a hivatalos tudománytól való elszakadás előkészítője az a türelmetlenség volt, amellyel a magyar közvélemény egy része a Társaság progresszív elemeinek tanításait fogadta.

A szociológia és a tudományos szociálpolitika legelső megnyilvánulásait az irodalomban és az egyetemi katedrán nálunk nagyobb türelemmel fogadták, mint a nyugat nem egy államában. Az ok talán az volt, hogy az új tudomány meglehetősen távol állott a gyakorlati élettől s amennyiben képviselői a gyakorlati életben résztvettek, működésük az uralkodó politikai áramlatokhoz illeszkedett. A fordulatot épp a Társadalomtudományi Társaság megalakulása idézi elő, amellyel az uralkodó közvélemény ideáljainak elemzése és kritikája a nagy nyilvánosság elé lép. Ugyanakkor a gyakorlati élet a munkásmozgalom fellendülésével mind érzékenyebbé válik a szociális kritikával szemben. S midőn Pikler Gyula ellen a konzervatív egyetemi ifjúság, Somló Bódoggal szemben a nagyváradi jogakadémia tanári karának többsége megmozdul, a szociológusok szemléltető oktatást nyernek a magyar kulturális közeg ellenállásának erejéről. A Társadalomtudományi Társaságot a gyakorlati élet felé először azok a küzdelmek sodorják, amelyeket a gondolkodás és az egyetemi tanítás szabadsága érdekében volt kénytelen megvívni és amelyeket egy későbbi korszakában méltán egészített ki a pécsi kongresszuson az egész nép szabad tanítása érdekében vívott szellemi harc.

A tanítás szabadságáért lefolyt küzdelem egyrészt élesítette a Társadalomtudományi Társaság konzervatív és progresszív elemei között fennálló különbséget, másrészt megmutatta, hogy a progresszív tudománytól mily széles szakadék választja el a magyar közvélemény nagy részét. A tudományos problémák között mindjobban kiválik a magyar kulturális nyomorúság kérdése, a Magyarország és művelt nyugat közt mutatkozó nívókülönbség problémája. A magyar kultúra gazdasági szegénysége, szellemi türelmetlensége élesen szembe ötlük a nyugat, különösen Anglia és Franciaország kultúrájának szemlélete mellett, amelynek a tanulmányozása jellemezte az elsősorban német befolyás alatt álló hivatalos tudományossággal szemben az új irány híveit. Kultúránk európai máza miatt lassan ösmerték fel nálunk plutokratikus-feudális lényegét. Az új értelmiségi típust az erős

kulturális érzékenység különbözteti meg a régitől. Felismeri a rendiséget modern ruházatában, a privilégiumokat a szabadságjogok köntösében, kulturális intézményeink csenevész voltát egy-néhány szépen fejlett modern intézmény látása ellenére. Mi ennek a bajnak a diagnózisa és mi a terápiája? ezek a kérdések mind izzóbbakká válnak. Mind erősebben kezdik látni az intelligencia bajai és az egész nép elmaradottsága közötti összefüggést.

S a Társaságba tömörült írók egy része mennél jobban közeledik a modern Magyarországhoz, annál jobban távolodnak a régi Magyarország védői a Társaságtól. Még a forradalmi tanítás is tűrhető, ha térben és időben messze dolgokra vonatkozik, de a tudományos eredményeknek magyar praxisra való felváltása tűrhetetlennek látszott. A konzervatív elemek, nem a nyílt szakadás, de a lassú elidegenülés útján váltak el a Társaságtól és a Társadalomtudományi Társaság mindinkább egyetlen jelent a közvélemény szemében a progresszióval. A működő tagok zöme mind progresszívebbé és mind cselekvőbbé válik. A mérsékelt és hivatalos szociálpolitika szerve, a Társaság munkásvédelmi szakosztálya csendben elszakad és a Társadalomtudományi Társaságból rajokban áramlanak az új eszmények a magyar társadalmi élet felé. A Társaságban fölmerült gondolatok gyakorlati megvalósítása a céljuk. A tudomány népszerűsítésének, a szabad tanításnak az eszméjét, amely kezdettől fogva egyik vezető törekvése volt a Társaságnak, óhajta megvalósítani a Társadalomtudományok Szabad Iskolája, mely a Társaság munkástanfolyamainak továbbfejlesztése. Az antiklerikális elleni küzdelem ölt testet a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületében és a Galilei Körben, a politikai demokrácia elemi előfeltételéért folyó harc az Általános Választójog Ligájában. Ezek és hasonló egyesületek, amelyek a Társaság embe-reinek kezdeményezésére alakulnak, de a Társaságtól függetlenül működnek, erősen felrázták a magyar értelmiséget renyhességéből és jelentős mértékben átalakították különösen a magyar társadalom két rétegének, a diákságnak és a tanítóságnak gondolkörét.

A gyakorlati propagandával, a népszerű tanítással erősen vetélkedik az a lassú lelki hatás, amelyet a szakadás előtti Társadalomtudományi Társaság gyakorolt a magyar közvéleményre. A Társaság előadásai, a Huszadik Század cikkei külföldi kutatóknak és hazai íróknak a Társaság könyvtárában megjelent művei az erjesztő új gondolatok, ismeretlen problémák nagy csomóját

dobták a magyar közéletbe. A társadalmi életet nálunk is kezdték nem olyan magától értetődő dolognak tekinteni, mint a levegőt, hanem izgató problémának. A Társaság rendezte szellemi tornákon összeütköznek a célszerűségi belátásnak és az organikus felfogásnak magyar hívei. A magyar kutatók gondolatmenetein kívül Spencernak, Marxnak, Stammlernek és másoknak elméletei perdülnek le elevenen a tudományok iránt érdeklődő magyar közönség előtt. A vitának, az ellentétek összecsapásának módszere tudományos kérdések iránt Magyarországon egészen szokatlan érdeklődést vált ki akkor, mikor a Társaság a társadalmi fejlődésnek és a középiskolai reformnak gyakorlatilag nagy kihatású kérdéseit vonultatja fel. Ezek a viták erősen kifejlesztik minden reformmozgalom leghatásosabb éllesztőjét, a társadalmi kritika szellemét. A munkásmozgalom és a szociáldemokrata propaganda egyrésztől, a társadalmi kritika szellemének az intelligenciában fölbredése másrésztől készítette elő azt az érdekes politikai tüneményt, amelynek a lényege az volt, hogy a felülről jövő forradalom a demokrácia követeléseit játszotta ki az uralkodó társadalom kívánságaival szemben. Mikor ez a politikai krízis megéri a Társadalomtudományi Társaságot, már teljesen ki volt alakulva az új Társaság. Az 1905-ki rendkívüli közgyűlésen bekövetkezett szakadás már csak külsőleg választotta el a Társaságtól a belsőleg már rég levált konzervatív elemeket. Az igazi konfliktus a régi progresszív elemek között támadt, akiknek egy része eszméik gyors győzelmében, kormányképességében hitt, s akik nem számítottak arra, hogy a dinasztia demokratikus kalandja darabokra török az ancien régime erős szikláján és akiket a radikalizmus álmából felébresztett a régi Magyarország szívóssága. A szakadás után a kitartó progresszívek, az erős meggyőződésűek homogén csoportja a saját soraikból választott elnökkel az élén állott szemben a jórészt ellenséges magyar közvéleménnyel.

A krízis után a Társaság bizonyos tekintetben csakugyan homogén. Hogy mondhatjuk ezt egy olyan társaságra, kérdezhetnék sokan, ahol oly mélyrehatóak a szociológia elméleti alapvetései terén a különbségek és ahol a társadalmi ideál terén is annyira eltérő felfogásoknak, mint a polgári radikalizmusnak, a szociáldemokráciának, a szindikálizmusnak hívei vannak képviselve? Nem is szólva a szociálpolitika egyes fontos fejezeteiről, hogy például az agrárkérdést ragadjam ki, ahol a nagybirtok és a kisbirtok a mérsékelt agrárvámok és a teljes forgalmi

szabadság hívei állanak szembe. Ezek a különbségek csak azt mutatják, hogy a Társaság se nem politikai szekta, se nem politikai párt, hanem eszméket vitató és érlelő egyesülés. Ami a tagjait nagyrészt összefűzi és a Társaságot progresszívé teszi, az a tudományos igazság keresésén kívül bizonyos ideálok közössége. Az a meggyőződés, hogy Magyarországon a kulturális haladásnak két legfontosabb előfeltétele van: az egyik a mai jogi rend átalakulása tiszta demokráciává; a másik: a mai gazdasági és kulturális élet produktivitásának növelése, elavult gazdasági és szellemi termelismódoknak fejlettebbekkel való helyettesítése. Mint a mai Oroszországban, úgy Magyarországon is ezek a kérdések két nagy kérdésbe sűrűsödtek: az egyik az általános választójog problémája, a másik az agrárkérdés. S épp az a körülmény, hogy a mai Magyarország a politikai és gazdasági forrongásnak a nyugatihoz viszonyítva átmeneti stádiumát éli, tette eltagadhatatlan jelentőségűvé különböző pártállású és pártokon kívül álló intellektuelleknek azt a csoportját, amely a nagy átalakulásnak az ideológiáját bizonyos részben kiépítette. Mert legjobban Magyarország átalakulásának nagy problémái foglalkoztatják ezt a csoportot, így a választójognak, a közigazgatásnak, a nemzetiségek viszonyának problémái a politikai téren, az agrárkérdés és az iparfejlesztés kérdése a gazdaság terén, az iskolakérdés és az egyház politikai hatalmának problémája a kultúra terén. Ezek a problémák vetődnek fel leggyakrabban a Társaság előadásai között, a Huszadik Század cikkeiben s különösen reprezentatív módon a Huszadik Század francia nyelven is megjelent választójogi számában s a Társaságnak a nagybirtokról szóló előadás-ciklusában. Elvitathatlan, hogy ezek a gyakorlati problémák tették a Társaságot az új magyar értelmiség egyik centrumává, folyóiratát a magyar revük egyik legelterjedtebbé s emelték fel tagjainak számát a szakadás óta az akkori taglétszám körülbelül hatszorosára.

De a praktikus munka bizonyos egysége nem jelenti semmiképp sem az elméleti egységet, amely ott ahol nyílt kérdések vannak, megölöje a tudományos haladásnak. Amint az orosz forradalom napjaiban heves vita folyt a forradalmi intellektuellek között Mach, Kant és a materializmus ismeretelméletének helyességéről, épp úgy a legnagyobb politikai izgalmak idején vitáztak a Társaság tagjai, hogy a szociológiai kutatás objektív társadalmi vagy szubjektív lélektani jelenségeken nyugszik-e; minők az eugenika feltételei; minő összefüggések vannak

irodalom és társadalom között, hogy egyéb kérdésekről ne szóljunk.

S bár ha az intenzív tudományos működést a vidéken, s a fővárosban a különböző egyesületekben folytatott propagandisztikus munka némileg lekötötte, s bárha a *scientia militans*-nak sokkal kevesebb ódiума van, mint a hivatalos tudománynak: a társadalomtudományi termelés terén, nem illetve itt a termelés minőségét sem az elismerés, sem a gáncs kritikájával, a mennyiség tekintetében a Társaság tagjai tollából a Társadalomtudományi, valamint a Szociológiai könyvtárban s egyebütt megjelent művek bátran kiállják a hivatalos tudománnyal a versenyt.

De ha a tudományos érdeklődésen kívül progresszív szociálpolitikai meggyőződés is egybefűzi a Társaság tagjait, lehet-e itt egyáltalában tudományos egyesületről beszélni?

A legtöbb társadalomtudományi kutatónak vannak a társadalmi reformra vonatkozó meggyőződései, melyeket nem szokott elfojtani. Tudományunk nagy rendszerei, Saint-Simon-é, Comte-é, Spenceré, Marxé, nem csak jórészt a gyakorlatból fakadnak, de nagyobbára a társadalom gyakorlati megváltoztatására is törekszenek. Ugyanígy van a társadalomtudomány legerősebb hajtásánál, a nemzetgazdaságnál. Gyakorlati szellemet lehel Turgotnak, Smithnek, Ricardonak, Rodbertusnak, Lisztnek rendszere.

S ha most nem is nézzük azt a vitás problémát, hogy a társadalmi ideál tudományos alapon meghatározható-e, kétségtelen, hogyha bármely úton egy társadalmi eszmény kialakult, akkor tudományos probléma, hogy a társadalmi életre milyen hatást gyakorolt, illetőleg milyen hatást gyakorolna megvalósítása esetén. S aki magát a nagy tömegek boldogulása hívének vallja s Magyarországon alig akad szociálpolitikus, ki ezt az elvet legalább az ajkán ne hordozná, akkor ha a latens csoportérdekektől eltekintünk, csupán a tudományos eredmények, a társadalmi ideálok társadalmi hatásának eltérő mérlegelése választják el őket a Társadalomtudományi Társaság zöme által vallott ideáloktól.

Igaz, újabban Németországban vannak szociológusok, akik társaságukból nemcsak minden ideált, hanem minden értékítéletet is ki akarnak küszöbölni. De ez nem jelenti, hogy ezek a német kutatók a gyakorlatban ne is küzdjenek társadalmi ideálokért. Közülük sokan tiszta szociológiát üznek a *Gesellschaft für Soziologie*-ban, elvi szociálpolitikát a *Verein für Sozialpolitik*-ban és gyakorlati reformtevékenységet a *Gesellschaft für Soziale Reform*-ban.

Itt lényegében a munkamegosztás problémájával állunk szemben, amelynek egyik feltétele, hogy mindegyik tudományos és gyakorlati munkakörre akadjon elég érdeklődő és fenntartó közönség. A német szociológiai társaság aránylag rövid idő alatt jórészt társadalmi úton 20.000 márkát kapott egy a sajtó szociológiájára vonatkozó ankét céljaira. Magyarországon még az elméleti problémákhoz is csak a gyakorlat hídján át jut el a közönség érdeklődése. A külföldihez hasonló munkamegosztásra itt egyelőre alig gondolhatunk. A Társaság nem tartozik azokhoz a magyar egyesületekhez, amelyek csak azért társadalmiak, mert bennük az állam gyakorol nyomást a társadalomra és nem a társadalom az államra, ahol az egyesület nem termel a társadalom részére problémákat, hanem csak állami szubvenciót fogyaszt. Míg társadalmi úton nem készítettünk elő elég erős tudományos közvéleményt, addig össze kell foglalnunk a szociológiát a szociálpolitikával, vagy hogy Angliához forduljak például az angol *Sociological Society*-nek, és *Fabian Society*-nek feladatát kell egyesítenünk. (Bár a *Fabian Society*-től a sok egyező vonás mellett elválasztja Társaságunkat, hogy míg a *Fabian Society* egy kollektív társadalom lassú kialakítására, addig a Társaság a modern demokrácia gyors kifejlesztésére törekszik. Propagandisztikus működésében rokonabb az orosz felszabadítók szövetségével, ahol szintén a legkülönbözőbb progresszív elemek tömörültek egy társaságba.)

A munkamegosztás hiánya azonban nem változtat munkánk tudományos természetén. Bárha gyakorlati munkát is végzünk, azért tudományt is űzünk épp úgy, amint asztallábat csinál az az asztalos, aki az ipar primitív fejlődési fokán egymaga készíti az egész asztalt.

S a jövő munkaprogramjában a Társaság a tudomány centrális jelentőségét nem akarja szem elől téveszteni. Épp részben szociálpolitikai jellegénél fogva látja a nagy szükségét annak, hogy a gyakorlat problémái számára segédeszközöket nyújtson az elmélet. S hogy az elméleti tudományok minél intenzívebb művelését tegye lehetővé, ragaszkodik régi törekvéséhez, a tudományok népszerűsítéséhez, amely egyedül lehetséges módja a tudomány társadalmi hatalma növelésének. A tudomány népszerűsítése szolgálatába állítja egyik új alkotását, aktuális társadalmi problémáknak rövid füzetekben népszerű és tudományos ismertetését.

Az elvont elméletnek értéke csak úgy van számunkra, ha

azt a konkrét valóságra alkalmazni tudjuk. A tudomány nemzeti voltát mi nem abban látjuk, hogy német elméletekre varrjunk nemzeti színű sujtást, hanem hogy a magyar társadalmi élet képét realizztikusan és az összes társadalmi ágak egymásra hatását vizsgálva, tehát szociologikus módon fessük meg. Ez lesz a főfeladata a jövőben szociográfiai szakosztályunknak és közigazgatási ankétünknek.

Az így nyert elméleti világosságok fényénél oldhatjuk meg csak a nagy szociálpolitikai feladatoknak azt a tömegét, amelyet egy demokratikus választójogi reform megvalósulása Magyarországon szükségképpen fel fog vetni.

Az erők fogyatékoságának motívuma felcsendül minden évi beszámolóinkban. Fokozott mértékben érezzük ezt, amidőn működésünk egy hosszabb periódusáról emlékezünk meg. Bizalmunkat és kitartásunkat csak az a tudat fokozza, hogy úgy szociológiai munkánk, mint szociálpolitikai törekvésünk a forrongó Magyarország fontos társadalmi szükségleteinek felel meg és hogy a társadalmak rendszerint megtalálják azokat az eszközöket, amelyekkel tudatossá vált szükségleteiket kielégítik, erős törekvéseiket valóra váltják.